

Роксоляна Свято

Росія: пошук діалогу з Іншим?..

Не минуло й двох місяців відтоді, як на екранах з'явився «12» Микити Михалкова, — стрічка, в якій чи не вперше так відкрито прозвучали найбільші чеченські страхи росіян, — і ось 23 жовтня у рамках цьогорічної «Молодості» відбулася українська прем'єра іншого російського фільму — «Олександри» Олександра Сокурова, де чеченська тема звучить не менш гостро.

Звісно, несхожість двох режисерів — як на художньому, так і світоглядному рівнях — більш ніж очевидна. У «12» вирішується доля конкретного чеченського хлопця, запідозреного в убивстві вітчима-росіянина. Та засідання суду присяжних стає приводом придивитися до проблем російського суспільства загалом. Інстинктивна ксенофобія, безвідповідальність, слов'янська душевність без краю, яка може наступної миті змінитися байдужістю, невміння і небажання чути опонента — всі ці негативи впливають назовні. Проте неприхований симпатик монархістської Росії Михалков усе ще вірить у можливістьвилікувати суспільство одним жестом сильної та мудрої руки.

Та якщо Михалкова хвилює проблема перебування Іншого на його власній території (все ж бо відбувається в Москві), то Сокуров робить крок далі й намагається побачити в ролі Іншого вже «себе самого». Російські солдати вже довгий час перебувають на чужій, захопленій ними території, і, попри позірно спокійне ставлення місцевого населення, вони тут таки не свої. «Олександра» — фільм значно більш «чеченський», не кажучи вже про те, що зйомки, які тривали рекордно короткий час — 28 днів, відбувалися безпосередньо в Грозному, в таборі, де розташовані російські війська.

Особливо динамічного сюжету, тим паче, пов'язаного з бойовими діями, в стрічці немає. Бабуся прибуває в частину, аби провідати свого внука-офіцера, і на кілька днів опиняється в цілковито маскулінному світі — світі зброї, танків і сили. Вона приїхала, щоб принести з собою трохи тепла, любові й, що не менш важливо, розважливості; для неї, вже літньої жінки, всі ці грізні солдати — тільки «внуки», яких треба пригріти, побавити чимось смач-

неньким або навіть посварити, як малих хлопчаків.

Сценарій до свого 16-го художнього фільму Олександр Сокуров уперше написав сам, щоб зробити головною дійовою особою російську оперну співачку Галину Вишневську, дружину Мстислава Растроповича, жінку зі складною і запутаною долею. Режисер, якого завжди вабили сильні особистості, й цього разу обрав відповідну героїню. Символічно названа Олександрою Миколаївною (тезка Сокурова, до речі), героїня Вишневської й справді поєднує в собі владність, переможний дух Олександра й смиренність та жертвовність Миколая. Її майже миттєве вживання в цей сірий і позбавлений будь-яких принад простір, стриманість в емоціях і витривалість (адже все відбувається за п'ятдесятиградусної спеки), зовсім «нежіноча» твердість характеру (лише раз вона дозволила собі сентименти перед внуком) — усе це заворожує.

І хоча фільм, звісно, не про Галину Вишневську, її героїня має з нею чимало спільного. Жінка, що пережила Ленінградську блокаду, в молодості боролася з сухотами, а після цього зуміла стати оперною примадонною, — такими є кілька фактів із біографії реальної Г. Вишневської. Про Олександру Миколаївну ми по суті нічого не знаємо. Перед нами — також немолода вже жінка, поза сумнівом, мудра, з великим життєвим досвідом і, мабуть, не найнижчим соціальним статусом (про це свідчать її самовпевненість і дещо владний тон).

Її перший і єдиний «вихід» у зовнішній світ — похід на місцевий базар за подарунками для солдатів — завершується знайомством із літньою чеченкою. Як і Олександра Миколаївна, та пережила не лише чоловіка; перманентна війна стала, мабуть, причиною багатьох трагедій на її віку (шокуючі кадри напіврозвалених житлових бу-

Кадри з фільму «Олександра».
Режисер Олександр Сокуров. Росія.

динків у центрі Грозного, купи будівельного сміття, що лишилися після бомбових ударів, і люди, які вже звично й спокійно ходять поміж ними, – все це лише натякає на недавнє минуле, про яке тут воліють не говорити).

Нетривалі гостини – чеченка мешкає тут-таки, в одній із уцілілих висоток – породжує таку довіру й щирість, яка може виникнути тільки між двома матерями, що – про це ми лише здогадуємося – пережили своїх дітей. Гуманність – ось чого, на думку Олександра Сокурова, так бракує всьому світові, й російському суспільству зокрема. Адже перше, що спадає в цій ситуації на думку, – це ж особи з ворожих таборів! Як можуть порозумітися люди, якщо внук однієї цілком міг воювати проти родичів іншої?! Але мудрість обох виявляється більшою: вони ж бо, на відміну від «інфантильних» чоловіків, які й досі граються в героїв, чудово усвідомлюють безглуздість усього, що відбувається навколо. Тож коли наприкінці фільму, перед самим від'їздом Олександри Миколаївни, жінки прощаються, видається, що прощаються не випадкові знайомі, а сестри, – такими щирими є їхні сльози й емоції.

Цікавий у фільмі й інший момент: коли молодий місцевий хлопець погоджується відпровадити жінку назад до військового табору (аби чогось не сталося), між ними відбувається цікава розмова в дорозі. «Про що ти думаєш?», – запитує його Олександра Миколаївна після кількох загальних фраз. Той після короткої паузи відповідає: «Я думаю про те, коли ви вже нарешті дасте нам спокій»...

Мабуть, це єдиний момент у фільмі, коли те, що відчутне в самому повітрі, про що весь час думають, нарешті прямо називають. Адже, повторюся, росіяни тут є Іншими. Хай солдати і не становлять у даний момент загрози

місцевому населенню, їх тут ніхто не чекає. І дивляться на них завжди з острахом і неприязню.

Ненав'язливість Сокурова – він аж ніяк не пропонує «рецептів» порозуміння, а лише вербалізує саму проблему – діє в певному сенсі значно сильніше, ніж самовпевненість Михалкова, готового ошчасливити не лише Росію, а й увесь світ.

Так, звісно, й Сокуров не готовий «віддавати» Чечню (адже ідеал великої, етнічно строкатої «великоруської» землі тяжіє над усіма росіянами). Та не готовий він її і «забирати», бо ж принаймні вже почув і побачив іншу сторону. Режисер усвідомлює необхідність діалогу. Він навіть починає його. А от продовжувати не береться...

Та, мабуть, робити це потрібно вже не в кінематографі.

Галина Вишневська у фільмі «Олександра».

